

תורת אביגדור

הגאון ר' אביגדור מילר זצ"ל

שיחות מוסר והדרכה בפרשת השבוע
מיוסדות על שיעוריו, ספריו, וכתבי תלמידיו

פרשת בלק תשפ"ב

עם לבדד ישכון

מהדורת כנסת ישראל

לזכות רפואה שלימה

חיה מלכה בת בת-שבע

בתוך שאר חולי ישראל

פרנס השבוע

נא להרבות בתפילה עבור החולה

אסתר בת שרה מרים

בתוך שאר חולי ישראל

אפשר לתרום "בגדרים פלוס" או "בגדרים פון" (03-763-0585 - קרן 2985)

להנצחות: 076-599-4020

לזכות מרדכי וטובה ארמן

ולעילוי נשמת

אלעזר מנחם בן אברהם שמואל
אלטע דבורה בת אשר

חיים שלמה בן דוב בער
גיטל בת מנחם מנדל

ניתן להשיג את החוברת בחינם:

052-760-2289..... גבעה B
ערים אחרות
054-853-5670..... אלעד
054-662-2428..... אשקלון
052-716-9528..... אופקים
08-864-6516..... אשדוד
03-570-3134..... בני ברק
055-674-8959..... בני ברק (ר"ע וחזון איש)
058-323-6584..... בני ברק (קרית הרצוג)
054-851-9014..... ברנפולד
058-322-0251..... גבעת זאב
02-534-2467..... טלוסטון
052-447-4126..... מודיעין
054-844-1570..... נתיבות
08-974-3086..... קרית ספר
052-760-6491..... רכסים

בר אילן 4
054-844-7327..... קרית היובל
052-266-9937..... קרית משה
02-650-2327..... רוממה-המ"ג
רחוב אהליאב 21/32 (בתוך התיבת דואר)
רחביה..... ביכ"נ הגר"א
02-586-0088..... רמות
058-718-5065..... רמת אשכול
050-412-7721..... רמת שלמה
בית שמש
055-677-8301..... קריה
053-232-1710..... רמב"ש א'
052-767-4151..... רמב"ש ג' 1'
054-842-7664..... רמב"ש ג' 2'
052-763-4167..... רמב"ש ד'
052-710-9132..... רמת אברהם
ביתר עילית
058-324-5544..... גבעה A

ירושלים
053-318-4381..... ארזי הבירה
052-763-2150..... ביח"נ הר צבי
054-841-9231..... בית וגן
054-841-7272..... גאולה-זכרון משה
058-325-5458..... גבעת שאול
058-321-9933..... גני גאולה
הר נוף
054-851-9014..... ישיבת מיר
052-766-5331..... נוה יעקב
סורוצקין
שער הספר
סורוצקין 31
02-536-2280..... סנהדריה
054-859-3064..... סנהדריה המורחבת
עזרת תורה 1..... ספרים ווינקל
עלי הכהן 15
עזרת תורה 2..... 02-538-8613
צומת בר אילן..... ספרי אור החיים

לברורים והנצחות: 076-599-4020

או לקבלת החוברת במייל: ey@torasavigdor.org

אנו זקוקים מאוד לתרומות. נבקש מאוד מכל מי שנהנה מהחוברת כל שבוע

שיתרום לפחות סך 10 ש"ח לחודש

הנצחת מדור שו"ת - 250 ש"ח

הנצחת חצי פרשה - 750 ש"ח

פרנס השבוע (יותר משלושת אלפים חוברות!) - 1500 ש"ח

להוספת חוברות באזורכם, נא להוסיף בקשה ולציין אזור המבוקש

ניתן לתרום בעמדות נדרים פלוס

או בנדרים פון: 03-763-0585

קרן מס' 2985

OR AT [TORASAVIGDOR.ORG/DONATE](https://torasavigdor.org/donate) (SPECIFY "TOWARDS HEBREW EDITION")

חוברת מס' 121

הדפסה - גרפון MAT 02-5337722

תורת אביגדור

פרשת בלק תשפ"ב

עם לבדד ישכון

שכינה מדברת מתוך גרונו

סיפורו של בלעם ונבואתו אודות עם ישראל הוא פרק שאין לו אח ורע בתורה כולה. לפתע פתאום נכנס אל התמונה גוי, שהמילים שהוא אומר תופסות חלק נכבד בחומש. ודבריו כולם הם תורה מן השמים! השכינה היא זו שדיברה מתוך גרונו של בלעם - המילים שאמר בלעם הם דבריו של השי"ת.

אכן, כדי להמחיש עד כמה חשובים הם דבריו של בלעם, עלינו לזכור את דברי הגמרא בברכות (יב, ב): "בקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע" - חכמינו רצו לקבוע את פרשת בלעם כחובה לאומרה בכל יום בשעת קריאת שמע. בדיק כפי שאנחנו אומרים בכל יום, "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד", כך ביקשו לכלול את פרשת בלעם. ומדוע הם לא עשו זאת? "משום טורח צבור" - זה היה מכביד מדי על הציבור לומר כל כך הרבה פסוקים. זה היה לוקח יותר מדי זמן; אתה הרי צריך לחזור הביתה ולהספיק לאכול ארוחת בוקר, ואז לתפוס את הרכבת לעבודה. זו הסיבה היחידה שחז"ל לא תיקנו זאת כחובה - אחרת היינו אומרים חלק נכבד מפרשת השבוע בכל יום כחלק מתפילת שחרית.

הן עם

והנה, אם פרשה זו זה הינה חשובה כל כך עד שראויה היתה להיאמר בכל יום, אין ספק שעלינו לתת את דעתנו על הנושא הזה של הנביא הנכרי שנכנס אל התורה ופתח את פיו כדי לדבר באריכות על גדולתו של עם ישראל, וללמוד היטב את דבריו.

מהו הדבר הראשון אותו אמר בלעם? הוא פתח את פיו שממנו יצא דבר ה': "הן עם לְבַדְד יִשְׁכֹּן וּבְגוֹלִים לֹא יִתְחַשֵּׁב". יש כאן בדברי בלעם שתי נקודות. "הן עם לבדד ישכון" פירושו שאנחנו מתרחקים ככל יכולתנו מכל קשר עם אומות העולם. אנו מבודדים את עצמנו מכל הגויים, הן מבחינה גשמית והן מבחינה שכלית, ואנחנו שוכנים לבדנו בעולם הזה.

ומדוע? מכיון ש"בגוים לא יתחשב" - איננו נספרים בכלל העמים. וזו הנקודה השניה. נמחיש את הענין כך: אם אתה הולך עם חברך בתוך שדה שבו צומח דשא, האם תאמר, "אני כאן עם חברי חיים ועם הדשא"? לא! הדשא לא נחשב כלל. זאת המשמעות של "לא יתחשב". כאשר אתה הולך בין הגויים ברחוב - למשל אם אתה הולך בשדרה החמישית בשעה חמש בצהרים, כשכל בנייני המשרדים מתרוקנים והולכים, וכעת אלפי בני אדם הולכים ברחוב - דע לך שבאמת אתה הוא היחיד שהולך שם. כל השאר הם "כְּצִיץ הַשָּׂדֶה" (ישעיה מ, ו) - כמו עשב שצומח באדמה.

עולם של הבדלים

האמריקאים האמיתיים מבינכם, שכבר הספיקו לספוג אל תוכם את ערכי השוויון והפלורליזם, לבטח חושבים לעצמם, "ובכן, עלינו להכיר בכך שכל בני האדם חשובים באותה מידה. אין ספק שאנחנו אומה טובה, אבל אי אפשר להמעיט בערכם של האחרים. לטעון כך היא אנוכיות ואפליה". אם זו תגובתך, פירושו של דבר הוא שעוד לא התחלת ללמוד את הא'-ב' של היהדות!

כמובן, גויים לא צריכים לשמוע את זה. הם קוראים לזה גזענות. אך מה אפשר לעשות? איננו יכולים ללכת נגד התורה. כמובן, אין לנו כל כוונה לפרסם זאת בעיתונים של הגויים, אבל זה כבר נמצא גם ב"בייבל" שהם, ובוודאי שלהבדיל זה כתוב בתורה הקדושה. והסיבה שזה נמצא שם הוא משום שהקב"ה רוצה שנדע זאת תמיד. כפי שאנחנו יודעים "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד", כך עלינו לדעת ש"בגויים לא יתחשב".

אני יודע שזה לא קל, כי הרי מבחוץ אתה זהה ממש לכל האחרים; גם בגרמניה אנשים נראים כמוך. אבל כל תטעה בכך - עלינו להביט על העולם בעיניים של התורה, ולא ללכת שולל אחרי שטחיות הדברים. אתם יודעים, אם תבקר בגן החיות, תראה שהקופים שמאחורי קיר הזכוכית, נראים גם כן כמוך במקצת. הגורילה יושבת שם על הסלע ומביטה בך. יש לה פרצוף קטן ומעניין, כמעט כמו פנים אנושיות. אבל אל תטעה. קוף הוא לא בן אדם! קיים הבדל תהומי ביניהם.

וכשם שישנו הבדל עצום בין קוף לבין בן אדם למרות שהם דומים במראם, כך ישנו הבדל תהומי בין ישראל לאומות העולם! ולא אכפת לי כמה אנשים ינסו לשלול זאת; הם רגילים לאידיאולוגיה מודרנית, אבל כאן אנחנו מדברים דברי תורה, ועל פי התורה, ההבדל בין עם ישראל לבין אומות העולם אינו פחות מההבדל בין גוי לבין הקוף שבגן החיות. בין הגוי לבין הקוף קיים הבדל תהומי, וכמו כן ישנו גם הבדל תהומי בין היהודי והגוי! זה הפירוש של "ובגוים לא יתחשב".

בין אור לחושך

האמת היא, שאת מה אנחנו אומרים כעת, כל אחד אומר בהבדלה בכל מוצאי שבת: "הַמְבַדֵּיל... בֵּין אֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים". פירושו של דבר הוא, שההבדל בין יהודי לגוי הוא כמו ההבדל בין אור לחושך. שימו לב להקבלה כאן. האור שמאיר השעות היום הוא דבר אחד, ולילה זה משהו אחר לגמרי. אי אפשר להשוות ביניהם כלל וכלל - אלו הם שני הפכים קוטביים. בשעות היום זורחת השמש ואפשר לראות הכל, ואילו לילה הוא כהה ושחור. ישראל והעמים רחוקים זה מזה כמרחק הלילה מהיום.

גוי ממוצא איטלקי, נניח שהוא איטלקי הגון, ולא פושע כמו המושל שלנו. אבל אפילו איטלקי מוסרי וטוב - עליך לדעת שעל אף שהוא נראה כמוך, בפועל קיים הבדל גדול מאוד בין האיטלקי, לבין, להבדיל, היהודי. זהו הבדל אדיר! עולמות של הבדל!

הסוד הגדול של הטבע

והנה, על מנת להטביע בנו את היסוד הבסיסי הזה ששמו 'הבדלה', הקב"ה טבע אותו בבריאתו. זוהי עובדה בולטת שלא ניתן להתעלם ממנה, זהו קו שעובר בכל דבר בבריאה. בפרק הראשון של ספר בראשית, התורה כותבת מילים, שעתידות לחזור על עצמן כמה וכמה פעמים, "עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ" (בראשית א, יא), כלומר עצים המייצרים פירות **לפי המין שלו**. אמנם אנחנו ממהרים - הלא זה עתה הסתיימה שמחת תורה, ועוד לא הספקנו לעבור על הפרשה אפילו פעם אחת כמו שצריך, והבעל קורא את הפסוקים במהירות. אולם חבל כ"כ שנחמץ את הנקודה הזו. "למינו!" שוב ושוב המילה הזו חוזרת על עצמה. עשר פעמים! "תוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ" (א, כד). המילים הללו חוזרות על עצמן שוב ושוב, באותה הפרשה; כל חיה, כל צמח, למינהו. זהו רצון ה', שיהיו בבריאה תחומים ברורים, מופרדים ומובדלים זה מזה.

המבדיל בין נמלה לנמלה

כל מי שיקדיש מעט זמן כדי ללמוד את העולם שמסביבו, יבחין מיד כי מבין התופעות הבולטות והנפוצות ביותר בבריאה היא התופעה של ההפרדה בין המינים. יד ה' טבע אינסטינקט בכל סוג של יצור חי - בין אם מדובר בחרקים, בציפורים, ביונקים, בזוחלים או דגים - הם שומרים על ריחוק ממינים אחרים; הם מתעבים אחד את השני. ולא רק שהם לא מסוגלים להתרבות ממין אחר, אלא שהם אפילו לא ינסו לעשות כך. הם אינם מגלים כל עניין במין השני.

ולא רק שמינים שונים לא יזדווגו זה עם זה, אלא אפילו שני סוגים של מין אחד לא יתעניינו בשידוך. שני מיני נמלים לא יתרבו אחד מהשני. הקב"ה ברא בהם אינסטינקטים מסוימים ותגובות כימיות מסוימות הגורמים להם לא להתאוות אחד לשני. מהבולטות שלהם יוצאים כימיקלים מסוימים הנקראים "פרומונים", שהינם בעלי ריח מתוק עבור בני

מינם, אבל לסוג אחר של נמלים הם דוחים ומעוררי בחילה. זהו דבר מדהים. אותו כימיקל הוא מושך עבור המין שלו, ודוחה עבור המין האחר.

תכנון מופלא

וכך זה בכל הבריאה. מהציפורים שבהרים ועד ללטאות שבביצה. לאן שלא תסתכל, זוהי המציאות - ללא יוצא מן הכלל. אפילו דגים! ישנם טריליוני דגים המשוטטים במעמקי הים האפל - יש מינים השוכנים בתחתית התהום, ששם שוררת תמיד החשיכה - ובכל זאת, הם אף פעם אינם טועים, ומפרים רק את ביצים מהמין שלהם.

אל לנו לתת לכח ההרגל לסמא את עינינו ולהתעלם מהנס הזה. אם היתה זו טעות שהתרחשה בזמן שמינים אלו התפתחו כפי שטוענים האקדמאים, אז טעות כזו עלולה להתרחש אולי פעם אחת. האמת היא, שצריך להיות פתי גדול מאוד כדי להאמין שדבר כזה קרה במקרה אפילו פעם אחת. דרושים לכך כל כך הרבה התאמות בעצבים, בהפרשות ובאינסטינקטים, שמגוחך לגמרי לומר שדבר כזה יכול לקרות בטעות אפילו פעם אחת. לטעון שזה קרה עשרה פעמים באופן מקרי ובלתי מכוון זה יותר ממגוחך - זה טירוף. ולחשוב שזה קרה בכל מין ביקום זו סתם שטות שאין צורך אפילו להתייחס אליה. טיפשות גמורה היא אפילו להעלות על הדעת שדבר זה אינו הדגמה גלויה של עיצוב מופלא של המעצב הגדול.

רואים אנו אם כן בצורה ברורה שהתכנית הכללית של הקב"ה בבריאה היא תופעה זו של הבדלה והפרדה. השי"ת טבע במינים השונים דחף אינסטינקטיבי לשמור על הפרדה אחד מהשני, ואסור לנו לזלזל בתוכנית זו של ה'. כאשר אנו רואים כיצד ה' שומר על ההבדלה בין אלה שהוא רוצה שיהיו נפרדים זה מזה, עלינו להתפעל מכך ולומר, "מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך".

מדע הגזע

הבה ניקח את הדברים צעד נוסף קדימה, ונראה כמה עמוקה היא תכנית זו. שהנה אנו רואים שעיקרון ההפרדה הזה חל אף על בני אדם. טעות היא לחשוב שהשחורים נבראו כך במקרה. מה שאומר כעת אמנם אינו נוח לאוזן הליברלית, אבל מצד שני גם אני מדבר מתוך דעות קדומות או מתוך אפליה כלפי קבוצה כזו או אחרת. הבה נסתכל על הענין בצורה מדעית, על פי האמת. כשאנו רואים שיש אנשים שנבראו עם עור שחור, ברור כשמש שהמטרה בכך היתה להפריד בין השחורים לבין אלו שאינם, ושהשחורים לא אמורים להתחתן עם בני גזע אחר. אין לזה שום קשר לשאלה של איזה גזע טוב יותר - אני מדבר על זה כלל. אבל ברור כשמש שהקב"ה אוהב את העיקרון של הבדלה, והוא הראה זאת בצורה הברורה ביותר באמצעות בריותיו.

כאשר אנו לומדים את נפלאות הבורא, לפיהם הקב"ה מפריד בין כל המינים השונים בטבע, ניתן להבין בצורה די ברורה שכוונתו יתברך היתה להפריד בין גזעי האנושות. לאחר שהגזעים השונים נחלקו זה מזה, השחורים נלצח מולידים צאצאים שחורים, לגזעים הצהובים יש תמיד צאצאים צהובים, ואפילו תת-חלוקות כגון המונגולים והאינדיאנים ממשיכים לשמור על המאפיינים הפרטיים שלהם לנצח. זהו "למינהו" - כל מין ומין בפני עצמו.

השי"ת הטביע זאת בבריאה, שברגע שדבר מסוים מסווג כמשהו נפרד, מעצם מהותו הוא שומר על ריחוק והבדלה ממינים אחרים. ומשמעות הדבר היא, שההבדלה בין ישראל לעמים, היסוד של "עם לבדד ישכון" שלימד אותנו בלעם בפרשת השבוע, הוא חלק מתכנית הבריאה, והוא נשמר לעד על ידי הקב"ה.

לומדים היסטוריה

לאחר שביררנו לעצמנו שרצונו יתברך בבריאה, רצון הניכר בכל פינה, הוא שתהיה הבדלה, נוכל לקחת צעד נוסף קדימה ולראות גם את אותה יד ה' הפועלת בהיסטוריה. הקב"ה מתערב שוב ושוב, לאורך ההיסטוריה כולה, כדי להבטיח שעמו ישראל ישאר "עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב". מחויבים אנו ללמוד ענין זה - לא רק כדי להעריך את מה שעשה השי"ת למען עמו ישראל בעבר, אלא אף משום שבכך אנחנו מקבלים תובנה לגבי מה שהוא מבקש מאיתנו בעתיד.

נתחיל מאברהם אבינו, שהיה אבי האומה הישראלית, שבחיינו אנו רואים דוגמא יוצאת דופן של המערכת הזו אותה מנהיג השי"ת בהיסטוריה. אברהם אבינו נולד באור כשדים. ומה אירע? "הוצאתיך מאור כְּשָׁדִים" (בראשית טו, ז). הבה נניח לעת עתה למשמעויות הנוספות הכלולות במילים אלו, וכפי שדרשו חז"ל אודות כבשן האש אליו הושלך אברהם, ונדבר כעת על ה"פשוטו של מקרא". "הוצאתיך מאור כְּשָׁדִים", פירושו, "אברהם, עליך לדעת מה עשיתי למענך. הוצאתי אותך מהשכונה שלך, הרחקתי אותך מהילדים שעמם שיחקת כשהיית ילד קטן. הפרדתי אותך מהרחובות שבהם נהגת לשוטט, כי יש לי שבטילך תוכניות גדולות ביותר". כאשר עזב אברהם אבינו את עיר מולדתו, היה זה אחד האירועים הגדולים בהיסטוריה.

אל תחשבו שזה קרה במקרה! הקב"ה ציווה את אברהם אבינו לצאת ממקומו, ואברהם נאלץ לעזוב. "הוצאתיך מאור כשדים", אומר ה'. הקב"ה לא המתין עד שאברהם יעזוב את אור כשדים מרצונו הטוב, אלא הוציא לפועל את תכניתו והקדים לשלוח אותו משם. מסוכן מדי להשאיר דבר כזה לידי המקרה. בכדי ליצור את אברהם, האדם הגדול שעתיד להיות אבי האומה של "עם לבדד ישכון", יש צורך לוודא שהוא ישכון מבודד ומרוחק מכל השפעה שלילית.

וימת תרח בחרן

לאחר שעזב אברהם את אור כשדים והגיע לחרן, הוא ומשפחתו היו תושבים ארעיים וזרים מוחלטים בחרן. בידודו ממקום גידולו וההשפעה הזרה שהיתה שם היה הישג נהדר, ואכן אברהם החל מיד במלאכת ה"אֶת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחָרָן" (בראשית יב, ה). אברהם הגיע להישגים גדולים ועצומים באותה תקופה - "אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים" (רש"י שם). והרמב"ם (פ"א מהלכות עבודת כוכבים ה"ג) כותב "שְׁנַתְקָבְצוּ אֵלָיו אֲלָפִים וְרַבָּבוֹת".

אבל לא היה די בכך. כי בחרן עדיין נשאר על אברהם נטל מסוים - השפעתה של משפחתו הקרובה. ולכן הקב"ה אמר לאברהם להמשיך בדרכו. "לך לך" - הגיע הזמן להמשיך הלאה.

וכעת אירע דבר מדהים, נס של ממש. אמנם היה זה נס נסתר, אולם היה כאן גילוי מופלא של יד ה', ועלינו ללמוד היטב את הדברים. כאשר צווה ה' את אברהם לנטוש את חרן וללכת לארץ כנען, תרח אביו של אברהם לא הלך יחד איתו! תרח נשאר מאחור, וכפי שאומר הפסוק (שם יא, לב), "וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן" - כאשר מת תרח כעבור שנים, הוא עדיין היה בחרן.

אם נחשוב על כך, הרי שהיה זה דבר משונה ביותר, כמעט בלתי אפשרי. אברהם הרי לא יכול היה לומר לאביו: "הישאר כאן, אל תלך יחד איתי". אחרי הכל, אביו היה זה שהוציא את כולם מאור כשדים מלכתחילה, כמפורש בפסוק (שם יא, יא), "וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת אַבְרָם בְּנֵוֹ" - תרח היה היוזם. ועלינו לזכור שכאשר הם יצאו מאור כשדים, תרח כבר תכנן לנסוע לארץ כנען, כמו שאומר הפסוק (שם), "וַיֵּצְאוּ... לָלֶכֶת אֶרֶץ כְּנָעַן".

אם תכניתו של תרח היתה לנסוע לארץ כנען אלא שהוא עצר בחרן, אז כאשר הקב"ה ציווה על אברהם ללכת לארץ כנען, מדוע תרח לא המשיך יחד עמו? הרי זו היתה התכנית המקורית שלו! הלא בוודאי היה תרח תלמיד נאמן של בנו. אין ספק שאם אברהם היה מגייר גרים, אם הוא לימד אלקות ואמונה בה' לאחרים, בוודאי הוא לימד גם את אביו.

אם כך, היינו צריכים לשאול את הקושיא הזו בעצמנו: מדוע תרח לא הגיע יחד עם בנו לארץ כנען? מי שיש לו בן גדול שכזה, בוודאי גאה בו! וכאשר הבן מצטווה בנבואה מאת ה' ללכת לארץ כנען, היה לתרח לומר, "בני, זו היתה התכנית המקורית שלי בכל מקרה. אני מצטרף אליך". אבל לא, הוא לא הלך! באופן פלאי ובלתי מובן, תרח ומשפחתו לא אבו לעזוב את מקומם.

למה תרח לא יכול היה ללכת, זאת לא אוכל לומר לכם. אולי הקב"ה הביא עליו דלקת פרקים. אולי היו בחרן בריכות שחיה משובחות ומרחצאות חמים ונעימים. איני יכול לומר לכם את הסיבה המדויקת שהוא לא הלך, אבל העובדה היא שהוא לא הלך! וזה היה יד ה'. זהו דבר מדהים! והכל מפורש בפסוקים!

התפתחות של שלמות

אנו מתחילים לראות אם כן את תכניתו של הקב"ה, להסיר את כל האחרים מעל אברהם, כדי ליצור את העם השוכן לבדו. בלתי אפשרי היה עבור אברהם למלא את ייעודו אם אביו היה יחד איתו. אכן, רבים עשויים לראות בכך כקשיחות לב; אחרי הכל, מדובר באבא שלו. אבל מה לא יעשה השי"ת כדי ליצור את האומה המושלמת?!

אם משפחתו של אברהם היתה באה איתו מחרן אל ארץ כנען, הוא לעולם לא היה יכול להפוך לאביו של העם היהודי. החיים יחד עם בני משפחתו היו מהווים מכשול, מחסום גבוה מכדי לטפס עליו, ואברהם לעולם לא היה מפתח את השלמות הנדרשת כדי להיות אביהם של עם ה'. אילו לא היה מתנתק מאביו וממשפחתו, לא היינו אפילו מכירים את השם "אברהם". אני בטוח שהוא היה נשאר אדם גדול, אבל ללא הבידוד מההשפעות הזרות, הוא לא היה יכול ליצור את האומה המבודדת, ושמנו היה אובד מעל דפי ההיסטוריה.

הפְּרָד נָא מֵעָלַי

אמנם, היה אחד מבני משפחת אברהם שכן הצטרף במסעו אל ארץ כנען, וזהו לוט. לוט היה תלמיד נאמן שלמד היטב מדודו אברהם. מנין למד לוט כזו מסירות נפש עבור מצות הכנסת אורחים? בעיר סדום, שבה הכנסת אורחים נאסרה על פי חוק, לוט יצא אל הרחוב באופן גלוי לעין כדי להזמין אורחים אליו הביתה, תוך כדי סיכון חייו. ניתן היה לחשוב אם כן שתלמיד שכזה, מה כל כך רע אם הוא ישאר עם אברהם? האם האחיין הנאמן ימנע מאברהם להגיע אל המעלה הגדולה של "עם לבדד ישכון"?

והתשובה היא כן. "לבדד" פירושו לבדד! ולכן סיבבה השגחת השי"ת שלוט יפרד מעל אברהם. הקב"ה גרם לאברהם וללוט להיות עשירים ביותר; היו להם עדרים גדולים של בקר וצאן, ועד מהרה הרגיש לוט שמקנהו של אברהם גורם לו לצפיפות; הוא רצה עוד שטח עבור מקנהו, וכך החל להתפתח קצת חיכוך בין רועי אברהם לבין רועי לוט. עלינו לדעת שהיה זה הקב"ה שמשך בחוטים, והוא זה שהכניס לראשיהם של הרועים לא לציית לפקודותיו של אברהם. עד שלבסוף אברהם הציע ללוט, "הפְּרָד נָא מֵעָלַי".

פרידה בלתי טבעית

וכאן שוב אירע נס. הלא לוט ידע מיהו דודו אברהם. הוא היה תלמיד נאמן שזיהה את גדולתו של רבו. לוט צריך היה למחות ולומר, "להיפרד? לעולם לא! אני אפטר את כל הרועים שלי ואווטר על בעלי החיים אם הם יהוו סיבה למחלוקת. איני רוצה שום דבר מלבד להיות יחד עמך". אבל זה לא מה שהוא אמר. התרחש נס, ולוט נענה להצעתו של אברהם להיפרד מעליו.

אנחנו לוקחים את הדבר כמובן מאליו. לדוד ולאחיין היתה מחלוקת מסוימת והם נפרדו. הם היו שותפים בעסק במשך שנים רבות ולבסוף הם נפרדו - זה תהליך די טבעי.

אולם האמת היא שלא, זה לא טבעי כלל וכלל. היה זה דבר חריג ביותר עבור לוט לעזוב את אברהם אבינו. מדוע אם כן הסכים לוט להיפרד מרבו? מה גרם לו להיענות להצעה של "הפֶּרֶד נָא מֵעָלֶיךָ"? היה זה יד ה'! היתה כאן תכנית מכוונת! הקב"ה בנה את עתידו של עם ישראל, של "הן עם לבדד ישכון", אומה שחייבת לשכון לבדה. ואברהם לעולם לא יוכל להגיע לאן שהגיע אילו היה נשאר בקשר הדוק עם לוט. כדי להיות גדול, להפוך לאביו של עם ישראל, אברהם היה צריך לקיים את ה"לבדד ישכון" בדרגה הגבוהה ביותר שתיתכן.

הכניסה לזרים אסורה

ישנה עוד נקודה מעניינת. אני אומר "מעניינת", אולם לאמיתו של דבר זה לא רק מעניין. זהו יד ה'. הנה לפי פשוטו של מקרא לאברהם לא היו בנות, וכן לפי כמה דעות בגמרא ובמדרש. האם חשבתם על כך אי פעם? האם אתם סבורים שזה היה במקרה?

עבור אברהם, בת פירושו הנטל של לקיחת חתן, מישוה מבחוץ, והכנסתו אל תוך בית אברהם, והקב"ה לא רצה אף אחד מבחוץ. אומתו של אברהם צריכה להיות שמורה מכל סוג של השפעה חיצונית. זהו דבר מדהים לראות כיצד תכניתו של הקב"ה היתה "לבדד"! זוהי נקודה חשובה ביותר שאסור להתעלם ממנה.

וזו תכנית הנצח של השי"ת; זו תכנית שנשזרת כמו חוט מזהב לאורך ההיסטוריה שלנו. על מנת לשמור על שלמות הערכים של אברהם, הקב"ה יצר את שיטת ה"לבדד", להיות לבד, בלי שום השפעה זרה.

ארבעים שנות בידוד

כאשר אנו מתחילים ללמוד את ההיסטוריה שלנו, אנו רואים שהעיקרון הזה חוזר על עצמו שוב ושוב. ישמעאל מגורש מביתו של אברהם. בני הפילגשים הוסרו גם הם ממשפחתנו. ה' שילח גם את עשו. וכאשר ירדנו למצרים, יוסף נשלח קדימה כדי להכשיר את הקרקע עבורנו, שנוכל לחיות בנפרד מהמצריים. היתה כאן השגחה מתמדת של הקב"ה על עמנו, ופרט זה של "עם לבדד ישכון" היה החשוב מכולם.

ולכן, כשיצאנו ממצרים אל המדבר, הקב"ה שמר אותנו מבודדים במשך ארבעים שנה! ארבעים שנה ללא מגע עם אף אומה! זו היתה כוונתו של ה' מתחילה, כמו שכתוב (דברים כט, ד-ה), "וְאֹלֶךְ אֶתְכֶם אֲרָבָעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר... לְמַעַן תִּדְּעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם". היה זה "כולל" בן ארבעים שנה, שבו למדו תורה ודעת אלקים, בלי להיות משועבדים לשום דבר אחר. וזו אחת הסיבות לכך שזו היתה התקופה המובחרת ביותר בהיסטוריה של עם ישראל, מאז ועד עתה!

וזה מה שראה בלעם. היתה זו התגשמות של התכנית המיוחדת של ה', וכאשר הוא ראה את עם ישראל הוא התרגש מאוד! הוא קינא בנו! "הֵן עִם לְבָדָד יִשְׁכֵּן וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב" - זוהי התכנית של השי"ת!

עם לבדד

האמת היא, שעם ישראל לא היה צריך לשמוע את הדברים מבלעם כדי לדעת שכך היא כוונת השי"ת. הם חיו את ה"עם לבדד ישכון". הם נשמו את זה. זה בער בעצמותיהם, כי הם למדו את דרכי ה'. השגחת ה' שסיבבה את ה"לבדד" הזה שוב ושוב, הפכה עבורם למופת ולדוגמא כיצד לחיות את חייהם הפרטיים והכלליים.

וזו הסיבה שבשנים שבאו אחר כך, לאחר שעם ישראל נכנס לארץ כנען, אף יהודי לא עזב את הארץ כדי להתגורר בחוץ לארץ. זהו דבר מדהים! במשך כל אותן שנים, מאז ימי יהושע כשנכנסו לארץ ועד לזמנו של חזקיהו המלך, עם ישראל כולו התיישב אך ורק בארץ ישראל. אף אחד לא התגורר מחוצה לה.

ושום גויים לא התגוררו בארץ ישראל. בימי דוד המלך, אף גוי לא ישב בארץ ישראל מלבד עבדים כנעניים, שלהם יש חיוב למול לשם עבדות והם חייבים במצוות כאשה. נמצא שכל מי שהתגורר בארץ ישראל היו שומרי תורה ומצוות. הקשיבו למה שאני אומר כעת. זו האמת! בארץ ישראל לא היה איש שלא היה נאמן לה' ולתורתו. וזו היתה ההתגשמות הגדולה של נבואת בלעם, שאנחנו עם השוכן לבדו.

הקמת חומות הגטו

כמובן, ברגע שעם ישראל גלה אל בין האומות, נדרש כעת משהו אחר - אם אנחנו מפוזרים בין האומות, נדרש עוד יותר מאמץ כדי להתנגד להשפעת האומות הסובבות אותנו. וכך, האדריכל הגדול של ההיסטוריה של אומתנו המציא תכנון חדש כדי לוודא שנישאר בדד ולא ניחשב בין הגויים.

ומה הוא עשה? הוא שלח את פאולוס ואת מוחמד. שניים אלו קמו ויצרו גדרות משל עצמם, גדרות גדולות ויפות, כדי להפריד בין העם היהודי לבין שאר העולם. ברגע שקמה הנצרות, סימנו אותנו הנוצרים כאומה האשמה במותו של מייסדם, ומכאן ואילך, הגויים הכניסו אותנו לגטאות וגזרו נגדנו גזירות. דור אחר דור, אבותינו חיו בגטאות משלהם. הם יצאו במשך היום לעשות עסקים עם הגויים, אבל כשחזרו, שערי הגטו ננעלו במשך הלילה. והשערים הנעולים הללו היו לנו לישועה. היינו מוגנים מפני הגויים, וכך הצלחנו להמשיך לגדול.

כך גם מוחמד. כאשר הוא הגיע, וכשהגיע עומר אחריו, הם גזרו גזרות רבות נגד היהודים. עומר הטיב לנו מאוד - הוא הכניס אותנו לגטאות בכל רחבי ארצות המזרח. ברוך ה'! זו היתה התכנית של השי"ת! כמובן שאיננו נותנים "ישר כח" לגויים על הגזירות

שגזרו נגדנו. הם לא עשו זאת כדי לעזור לנו, וכעת הם מקבלים את המגיע להם בעולם האמת. אבל הקב"ה הוא זה שראוי לאותו "ישר כח" מאיתנו, כי היתה זו ידו הגדולה שהנחתה את כל המאורעות הללו לטובתנו.

מחיצות של אנטישמיות

זה מביא אותנו לנושא החשוב של אנטישמיות. זוהי שאלה גדולה שאני נשאל רבות - מדוע יש אנטישמיות בעולם? לא משנה מהן הנסיבות, תמיד היא נמצאת שם; לפעמים היא יותר סמויה ולפעמים פחות, אבל היא תמיד מבעבעת מתחת לפני השטח.

עלינו לדעת שישנה סיבה בסיסית לכך שהדברים הללו מתרחשים. אם אתה רוצה סיבה לאנטישמיות, אל תקשיב למה שאומרים לך סופרים וכתבים למיניהם. האמת היא שזה חלק ממערכת של השי"ת, המערכת שהוקמה בימיו של אברהם אבינו. כמו תרח שחלה בדלקת פרקים ולוט שברח, כמו העובדה שלאברהם אבינו לא היו בנות, ידו המנחה של ה' היא יד של הבדלה, של שמירה על העם הנבחר בנפרד משאר אומות העולם.

כך מבואר בגמרא בקידושין (עא, ב): "אמר ר' יהושע בן לוי אם ראית שתי משפחות המתגרות זו בזו, שמץ פסול יש באחת מהן, ואין מניחין אותה לידבק בחברתה" - יש משהו לא תקין בייחוסה של אחת המשפחות, והקב"ה אינו רוצה שהמשפחה הטובה תיפגם על ידי נישואין עם המשפחה הנחותה.

אז מה אנחנו לומדים מזה? שאת השנאה הזו שולח הקב"ה עבור מטרה מסוימת, והיא, לגרום להקמת מחיצה המבדלת בכל מקום בו יש סכנה של חריגה מהגבולות.

קליפה של תזכורת

אז נניח שמחר בבוקר אתה הולך ברחוב, ואתה שרוי במצב רוח מרומם ביותר; בחוץ יש מזג אוויר נאה, אתה שמח, בנוסף לכך היום יום שישי, כך שבארנקך מונח צ'ק משכורת מכובד. אתה הולך ברחוב וחושב לעצמך, "כמה טוב לי שאני חי באמריקה!" "אנו סבורים שאמיתות אלה ברורות מאליהן, שכל בני האדם נבראו שווים!" - כך קובעת החוקה האמריקאית בפירושו: שוויון זכויות לכולם! והגויים? הם נראים בעיניך כאנשים נחמדים. וזה נכון; הגויים יכולים להיות אנשים מאוד נחמדים. הכל הולך כשורה ובראשך מחשבות חיוביות כלפי כולם.

אבל לקב"ה יש תכניות משלו. וכך, בעודך פוסע ברחוב, בטלן היושב בפינה קורא לעברך, "יהודון!" או שהוא זורק לעברך קליפת בנגה. פתאום החלום בהקיץ שלך כבר לא כל כך מתוק כפי שהיה.

עליך לעצור ולחשוב על זה. אל תעצור שם - כי הוא עשוי לזרוק עליך בקבוק זכוכית אם תמתין שם זמן רב מדי - אבל לאחר שהתרחקת מרחק כמה רחובות משם, אתה יכול לעצור ולחשוב: "למה זה קרה לי? מה היתה התכלית של זה?" המטרה היא למנוע ממך

להתאהב בגוי הזה. אתה עלול לחבב אותו; הוא נראה כמו בן אדם, הוא אפילו נראה כמו מישהו שיכול היה להיות בן דוד שלך. ולפיכך אומר הקב"ה, כעת יבוא הגוי הזה ויזכיר לך את המסר שהעברתי באמצעות בלעם, שאינכם חלק מאומות העולם - אתם "עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב".

איננו מתערבים איתם. אין לנו שום שייכות אליהם. מנהגיהם אינם מנהגינו. אם יש להם טלוויזיות - לנו אין; אם הם משתתפים באירועי הוללות - אנחנו לא; אם הם קוראים ספרים ומגזינים מתועבים - אנחנו לא קוראים בהם. אין לנו שום קשר עם אומות העולם, וזהו הצעד הראשון להשגת גדולתנו, ולמלא את ייעודנו הגדול של העם הנבחר.

אנטישמיות ורדיפות

אולם נניח שאיננו מקשיבים. נניח שאנו שומעים את דבריו של בלעם אולם איננו מקשיבים להם. מה קורה אם אנו קוראים על חייו של אברהם אבינו, אבל איננו רואים את יד ה'. אם אנו מתעלמים מיד ה' המתגלה באנטישמיות ושוכחים את תפקידנו כ"עם לבדד ישכון", ואנחנו כן מתערבים בעמים ולמדים מדרכיהם. זהו הרגע שבו האנטישמיות מבעבעת החוצה ומתחילות הרדיפות. בכל פעם שהיהודי מתחיל להתאהב בגויים המקומיים, עליו לדעת שמשוהו עומד לקרות. זו כבר לא תהיה קליפת בונה, אלא אגרוף בפנים או אבן בראש, או למצער חלון שבור.

הסיבה לכך היא שאין בכלל מציאות של גוי טוב או גוי רע. הנהגת השי"ת היא הטובה או חלילה הרעה. וזה תלוי בנו - אם נתרחק מהם, כולם יהיו טובים. האנטישמיות תבעבע מתחת לפני השטח כמו מחיצה כדי להפריד בינינו, אך היא לא תבעבע החוצה. אבל אם ננסה להתערב עמם, אז הגויים הטובים ביותר יהפכו לרוצחים.

ראשיתה של השואה

כך אירע בגרמניה. גרמניה היתה מדינה הגונה, והקב"ה יכול היה לגרום לה להישאר כך לנצח. אבל היהודים לא הניחו לדברים להמשיך כך. מי שחי בגרמניה טרום עידן היטלר, היה רואה שהיהודים התקדמו לעבר הרס עצמי; הם היו בדרך לאבדון מוחלט.

אז הקב"ה החל להעלות קצת יותר גבוה את המחיצות. הוא גרם להיטלר לארגן מערכת יעילה ביותר. לא מחנות מוות. לא משרפות. היתה מערכת רישום גדולה, מחלקה ענקית של מדינת גרמניה שתפקידה היה לגלות יהודים שניסו להיטמע בין הגויים. גם אם היית יהודי רק באופן חלקי, גילו אותך על ידי המערכת הזו שהתחקתה אחר אבותיך ואבות אבותיך. היה רישום של כל אדם, מהו שמו וכתובתו, מי הם הוריו ומי הם הסבים והסבתות משני הצדדים, שלו ושל אשתו.

וכל יהודי שנקרא "הֶנְס" - השם הֶנְס הוא אחד הניסיונות להסתתר בין הגויים - קיבל כעת שם חדש בכל המסמכים הרשמיים שלו - הוא הפך ל"ישראל הֶנְס". נניח ששם

משפחתך היה וורטפול. "הנס וורטפול" עשוי להישמע כמו גוי טוב. אבל "ישראל הנס וורטפול" - זו כבר הסוואה עלובה.

או יהודיה גרמניה שבחרה בשם גרטל - שם גרמני נחמד. אבל היטלר נתן לה שם חדש, שרה גרטל. אוי, איך שזה היה לא נעים! לאן שלא הלכה, היא היתה חייבת להציג את תעודת הזהות, ואז השוטר היה פונה אליה, "שרה גרטל, מדוע את נוסעת ברכבת התחתית? ליהודים אסור לנסוע ברכבת התחתית. יהודים צריכים ללכת ברגל. שרה גרטל, את משלמת חשבון טלפון? ליהודים אין זכות להחזיק טלפון".

בְּחִמָּה שְׂפֹכָה

משכך, היה על היהודים בגרמניה ובמדינות אחרות לראות את החומה ההולכת ונבנית לנגד עיניהם. "מדוע הגויים שונאים אותנו? למה הם מחוקקים חוקים בדרכים שלא יעלו על הדעת אצל אומה דמוקרטית, מודרנית ונאורה?"

לא היה בכך כל הגיון! הדבר היה אמור לגרום ליהודים להתחיל לחשוב, "אולי ה' רוצה שנחזור לדרך התורה של 'ובגויים לא יתחשב'?" זה מה שהם היו צריכים לחשוב, אבל הם לא חשבו כך. הם לא הקשיבו לגדולי התורה שניסו להזהיר אותם, כי הם היו מדי מאוהבים בגרמניה.

אה, הם כל כך אהבו את גרמניה! אני עצמי הייתי בגרמניה בשנת תרח"ץ (1938). הייתי בדרך לעיר הנמל ממל, וכשהייתי ברכבת בגרמניה, נאלצתי להרים מזוודה ולהניחה על גבי המתלה ברכבת. היה שם גרמני גבוה ולבוש היטב, שניגש אלי והציע לי באדיבות להרים עבורי את המזוודה הכבדה. נשביתי מיד בקסמה של האומה הגרמנית. הם היו כל כך נחמדים, כל כך נקיים ומסודרים. היו להם מטבחים ללא רבב. כשהיית עובר בעיירה גרמנית, היית מוצא רחובות נקיים; הכל היה מסודר, הכל נעשה באופן יעיל ומדויק. לא פלא שיהודי גרמניה התאהבו בגרמנים.

ולכן הגיע היטלר, כדי ללמד אותנו שאנחנו לא אזרחים של העולם - "ובגויים לא יתחשב". אנחנו גוי אחד בארץ, וככל שנקדים ללמוד את העיקרון הנהדר הזה, כך ייטיב לנו.

לקחי השואה

למרבה הצער, הלקח הזה אינו נלמד, והוא מטושטש באמצעות כל מיני "מומחים לחקר השואה", סמינרים, כנסים, וספרים על השואה. וכולם מלאים בשטויות והבלים! כולם מלאים בשקרים! הם מכסים על האמת, כי אותם אנשים הם אלה שעלולים לגרום לשואה! הם בעצמם אפיקורסים!

הנה תיאור של מפגש שכזה, הנערך בידי מכון כלשהו. יושבים להם קבוצה של אנשים גלויי ראש סביב שולחן עגול - רובם אפילו אינם שומרים על כשרות - וחוקרים את הסיבות לשואה. לאילו מסקנות ניתן לצפות שתגיע החבורה הזו? באופן טבעי, האנשים הללו הם עיוורים-חירשים-אלמים. עבור אנשים מעין אלו, היטלר הוא הפתרון היחיד.

אחרית מפוארת

אולם אנחנו איננו רוצים להיות חירשים ואילמים. לא ולא, אנחנו רוצים ללמוד את היסודות הללו בדרך הקלה, על ידי לימוד פסוקי נבואתו של בלעם, "הֵן עִם לְבָדָד יִשְׁכֵּן וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב". כל הצלחתנו תלויה בהנהגה זו של ריחוק - כך היתה ההנהגה מתחילת ימי אומתנו, וכך היא תמשיך עד סוף כל הימים.

כאשר יגיע אותו הזמן של "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד וְשִׁמוֹ אֶחָד" - אל נא תחשבו שיהיה איחוד גדול בין כל העמים. בשום פנים ואופן לא! "אין מקבלין גרים לימות המשיח" (יבמות כד, ב). אנחנו נהיה אומה נפרדת. אנחנו נהיה האומה האצילית. "וְאַתֶּם כְּהִנֵּי ה' תִּקְרְאוּ" (ישעיה סא, ו) - אנחנו נהיה ממלכת כהנים וגוי קדוש! וכמה שירצו אומות העולם, הן כבר לא יוכלו להצטרף אלינו. פירושו של דבר הוא שמתחילת ההיסטוריה שלנו ועד לשיאה המפואר, העיקרון הזה נשמר תמיד - "הֵן עִם לְבָדָד יִשְׁכֵּן!"

שבת שלום ומבורך!

בואו נהיה מעשיים

פרשנות נכונה לאנטישמיות

השבוע נקדיש בלי נדר שלוש שנים שניות בכל יום כדי לחשוב על העיקרון היסודי הזה של "עם לבדד ישכון", וננסה למצוא דרך אחת שבה נוכל להפוך אותו לערך מעשי יותר בחיינו, בכך שנפריד את עצמנו מתרבות הגויים המקיפה אותנו.

כמו כן, מעתה, בכל פעם שנשמע על תקרית אנטישמית בכל מקום בעולם, גם התקרית הקלה ביותר, נשתדל בלי נדר להכיר באמת שבדבר - שיש כאן יד ה' המזכירה לנו את חשיבותו של העיקרון הגדול הזה לקיומו ולשלמותו של עם ישראל.

שאל איך ויגדך זקניך ויאמרו לך

מתוך תשובות שהשיב הרב זצ"ל לשואלים

שאלה:

מדוע ברא השי"ת יצר הרע בילדים, אם בין כך הם לא יקבלו שכר או עונש על מעשיהם?

תשובה:

התשובה היא שהילד מקבל הרבה מאוד על ידי המאבק להשגת המעלות והמידות הטובות. הנסיון שצובר הילד באמצעות ניסוי וטעיה, הוא זה שמכין אותו להיכנס לנעלי ה"גדול" כאשר הוא ייעשה בר מצוה.

כאשר הילד צריך להילחם בקנאה - למשל כאשר הוא רואה את אימו מטפלת בתינוק החדש, והילד הקטן הזה שהגיע ראשון, הוא היה הבן היחיד, יקיר הבית, וכעת הוא מרגיש עזוב, והוא אכול קנאה. הוא יודע שהוא צריך להתמודד עם זה. גם אם שכלו אינו מפותח כל כך, הוא מבין שהוא צריך להתגורר בבית הזה, והוא יודע שהוא לא יכול לברוח. וכך, במידה מסוימת, הוא נלחם נגד היצר הרע שלו, והוא מסתגל למצב החדש. יש לו חכמה מולדת להילחם נגד כל הרגשה מרושעת. ובכך הוא מחזק ומאמן את שרירי המידות שלו, ומתכוון לחיי תורה ומצווה.

ניתן להבחין במציאות זו בכוחות הגוף. זו הסיבה שילדים קטנים אוהבים להשתובב ולהשתולל; זו הסיבה שגורי כלבים וחתולים קטנים מקפצים הנה והנה, וציפורים קטנות מקפצות לכל עבר, כי כשהם עושים כך, הם מאמנים את השרירים ומפתחים את גופם, ובכך הם מתכוונים לחיי הבגרות.

כך הוא גם מבחינה רוחנית. הילד עומד מול ניסיון על ידי היצר הרע, ועליו להילחם נגדו. גם לילדים קטנים יש מצפון; יש בקרבם חכמה, והם נלחמים נגד היצר הרע. וכך, שהם מגיעים לגיל בר מצוה, הם מוכנים מבחינה מסוימת. הם אינם עושים שינוי פתאומי; הם מוכנים לנסיונות, כי הם כבר מנוסים במלחמת היצר.

מדור זה נתרם לע"נ:

אבי מורי שאול משה בן לטיפה

נלב"ע י"ד תמוז